

ЦЕЛТА ПРИ ПРЕСТЪПЛЕНИЯТА ПРОТИВ РЕПУБЛИКАТА

Петър Петров

THE PURPOSE OF CRIMES AGAINST THE REPUBLIC

Petar Petrov

Abstract: *In this article, an attempt has been made to assess the idea of the legislator to incorporate a special anti-state purpose in most of the criminal offences contained in Chapter One of the Bulgarian Penal Code. An analysis is provided of the additional subjective element purpose for the crimes under Chapter One of the Penal Code in view of its significance as a constitutive and distinctive element when provided for in certain criminal offences, and respectively of its role as a mitigating or aggravating circumstance when it is not intended as a constituent element of an offence.*

Keywords: *purpose, crime, republic, guilt, subjective side, subjective features, additional subjective features.*

Въпросите относно субективната страна на престъплението винаги са били едни от най-проблематичните в наказателното право. Основният елемент на субективната („вътрешната“) страна на престъплението е вината, проявена чрез една от нейните две основни форми – умисъл или непредпазливост. Понятието „вина“, обаче не изчерпва нейното съдържание. Наред с вината, съществуват и редица други психични моменти на деянието, които също са част от субективната страна на престъплението.

Липсата на цялостно изследване на субективните елементи извън вината води до използването на множество термини, с които се описват различните от вината субективни елементи. В теорията, а и в практиката те могат да се срещнат като „специални субективни признаци“, „особени субективни признаци“, „допълнителни субективни признаци“, „фа-

култативни субективни признаци“, „субективни елементи извън вината“, а Долапчиев ги назовава „...ония признаци, които трябва да се осъществят в душата на престъпника“¹.

Такива признаци могат да бъдат подбудите, целите, чувствата и намеренията на децата. Тези допълнителни психични изживявания са отразени в редица престъпни състави в действащият НК, като настоящата статия обръща специално внимание на т.нар. противодържавни цели, изведени от българския законодател при престъпленията против републиката.

Динамичният характер на тези категории изисква наказателното правотворчество да се основава на прецизен анализ на обективната действителност към даден момент и опити за оптимално прогнозиране на възможният развой на по-нататъшните събития при инкриминирането им в отделните престъпни

¹ Долапчиев, Н. Наказателно право, Томъ първи, Обща част, Изд. Печатница: „С. М. Стайковъ“, София, 1936, с. 56.

състави. Проблемът се разкрива в това, че обществото и условията му на живот се променят постоянно. Затова, в НК са необходими периодични „реконструкции“, съответстващи на конкретният исторически период от развитието му. Намирам това за особено наложително по отношение на престъпленията против Републиката. В тази връзка В. Н. Кудравцев отбелязва, че „балансът между обективните и субективните основания за криминализация е сложен и зависим от политическото подреждане в страната“². А „отсъствието на продължителна демократична традиция – пише Б. Велчев- ниското качество на политическия живот, изкуственото превръщане на наказателното право в средство на политическата борба крият рискове и за злоупотреба със съставите на престъпленията против държавата. Това налага тяхното формулиране по толкова ясен и непротиворечив начин, че рисковете от подобна злоупотреба да се сведат до минимум.“³ Всичко това обосновава извода, че развитието на наказателното право се предопределя и трябва да следва развитието на обществото. За полезност в тази насока намирам разпадането и поддържането на научният интерес към тези престъпления.

За съжаление нямам как да бъде отречен факта, че по отношение на субективните елементи извън вината в българската наказателноправна наука е засвидетелстван чувствително слаб интерес. Като се изключи тяхното формално разглеждане в учебниците по наказателно право „покрай“ вината, може да се каже, че наказателноправната доктрина напълно мълчи по този въпрос.

Паралелно с това се наблюдава известна проблематика при правоприлагането, свързана тъкмо с тези допълнителни психични елементи на деянието. Според мен тази проблематика е предопределена от техният специфичен характер и намира израз в тяхното квалифициране и доказване.

На първо място, те пораждат трудности още при тяхното субсумиране. Никак не е лесно да бъдат определени и подведени под хипотезата на определена правна норма подбудите, целите, чувствата и намеренията на дееца.

На следващ етап, след като фактите от действителността бъдат юридически квалифицирани, трябва да бъдат доказани по безспорен начин. Това, бих казал, в много повечето случаи е възможно само по изключение.

Така или иначе, когато са включени в състава на престъплението, те на общо основание са задължителни за съставомерността на деянието. Това означава, че без тяхното наличие, съответният вид посегателство не може да съществува въобще или не такова, каквото е изначално замислено от законодателя. Така например, ако присвоителното намерение в състава на престъплението кражба по чл. 194, ал. 1 НК не бъде доказано на всяка цена, кражба няма да има, или поради обективните си сходства с друго съществуващо престъпление в действащият НК, каквото е престъпното отнемане на МПС с намерение за ползване по чл. 346, ал. 1 НК, е високо вероятно да бъде квалифицирано като такова, ако предметът на кражбата е МПС.

За да може да анализираме проявлението и значението на целта в престъпленията против Републиката, е необходимо преди това да изясним, какво разбираме под понятието цел. Съществен принос в разработването на това понятие в българската правна теория има Д. Михайлов, който посочва, че целта е субективна по своята форма и обективна по своето съдържание, идеален образ на реалното, осъзнато и мислено изразено от човека обективно противоречие на битието и съзнанието, на действителността и идеал. Целта отговаря на въпроса, каква е посоката на поведение, накъде е насочено неговото деяние⁴.

Ал. Стойнов определя целта във връзка с целите на наказанието като „онези осъзнати от законодателя и посочени в закона резул-

² Кудравцев, В. Н., Еминов, В. Е. Криминализация и криминология // Lex Russica. Научни трудове Московски държавен юридически университет, 2005, № 1, с. 81.

³ Велчев Б. Престъпления против Републиката, Сиела, С., 2014

⁴ Михайлов, Д. Мотивът и другите субективни признаци на престъпното поведение // Годишник на Софийския университет, Юридически факултет, София, Книга II, Том XL, 1970, с. 173–175.

тати...“⁵, а С. В. Максимов определя целта в наказателното право изобщо като „идеалният израз на търсения резултат“⁶. Г. С. Саркисов определя целта на престъплението като „мислен модел за бъдещия резултат“⁷.

Следователно, може да заключим, че целта се явява направляващ фактор на деянието, или по-точно целта е факторът, който чрез избора и конкретната представа за резултата и начина, средствата и условията за неговото постигане играе по отношение на деянието направляваща роля, определя насоката му⁸.

Напълно споделям цитираните горе становища, които са в пълна хармония помежду си. Те акцентират на това, че преследването на цел е винаги свързана с постигането определен резултат. Доколкото разбирам, законодателят е искал да отрази същото като инкорпорира специална цел в почти всеки един от съставите на Глава първа от НК.

Следователно, целта представлява психично отношение на дееца към общественотоопасното деяние, произтичащо от едно виновно деяние, извършено при пряк умисъл⁹, което от своя страна има отношение към направлението на самото деяние, чрез избор и конкретна представа за неговия резултат и начините, средствата и условията (мястото, времето и обстановката) за неговото постигане¹⁰.

С други думи, целите стоят извън вината. В съставите, в които са предвидени се отнасят тъй както част към цяло спрямо субективната страна и заедно с вината, образуват субективната страна на даденото престъпление. Нещо повече, понеже в тези случаи става дума за определено психично изживяване, а не за престъпен резултат, не е нужно то да бъде обективизирано във външният свят, за да бъде деянието съставомерно. Достатъч-

но е този резултат, като например засягането на властта, да бъде субективно набеязан или както А. Гиргинов отбелязва: „да съществува в главата на дееца“¹¹.

Целите могат да бъдат както нормативно закрепени в състава на престъплението като допълнителен признак, така и ако не са изрично закрепени в състава на конкретно престъпление, следва да бъдат взети под внимание при индивидуализацията на наказанията. Целите, бидейки допълнителен елемент на субективната страна на престъплението често се класифицират по отношение на притежаваните от тях три основни функции:

1) Те изпълняват ролята на признак, който придава на деянието характер на престъпление и позволява престъпленията да бъдат разграничени от останалите противоправни деяния.

2) Когато целта е включена в диспозицията на наказателноправните норми, те създават квалифициран вид престъпления с по-строга санкция.

3) Когато целта не е включена в диспозицията на наказателноправната норма, тя може да има ролята на обстоятелство, което смекчава или утежнява вината¹².

В ред случаи целите, като определят насочеността и общественно-политическата характеристика на деянието, влияят върху степента на неговата обществена опасност. Когато това е така, законът ги въздига в признаци на състава и те се явяват вече своеобразни субективни елементи на съответното престъпление извън умисъла или непредпазливостта.

Целта като допълнителен субективен признак се среща в почти всяка една от главите, уреждащи различните видове престъпления в Особената част на НК. Деецът преслед-

⁵ Стойнов, Ал. Наказателно право. Обща част. Второ издание, Изд. Сиела, София, 2019.

⁶ Максимов, С. В. Целта в наказателното право: методологични аспекти. Уляновск, 2002, с. 40.

⁷ Саркисов, Г. С. Мотив и цел на престъплението // Съв. държава и право, 1979, № 3, с. 78.

⁸ Бойчев, Г. Психология на неправомерното поведение. УИ „Св. Кл. Охридски“, Изд. „Юриспрес“, София, 2019, с. 23.

⁹ Пушкарлова, И. Мотивът на насилствените сексуални престъпления // сп. Общество и право, бр. 8, 2011, с. 41.

¹⁰ Бойчев, Г. Цит. съч., с. 19; Михайлов, Д. Цит. съч., с. 13.

¹¹ Гиргинов, А. Наказателно право на Република България, Особена част, Изд. Софи-Р, София, 2005, с. 15.

¹² Рарог, А.И. Проблемы квалификации преступлений по субъективным признакам, Издательство „Проспект“, Москва, 2015, с. 50-51, с. 152-169.

ва определена цел в някои състави на престъпленията против личността, против правата на гражданите, против собствеността, против стопанството, в документните престъпления и. т.н. Същата, обаче е особено характерна за престъпленията по глава Първа, наименувана „Престъпления против републиката“. В тази глава, бих казал че са изключения онези състави, в които не е включена специална цел.

Престъпленията против Републиката са уредени в глава Първа от Особената част на НК, която обхваща разпоредбите на чл. 95–110 от НК. В тази глава са изчерпателно уредени онези престъпни деяния, чиито групов обект се явяват обществените отношения, свързани с конституционно установения обществен и държавен строй в Република България.

Въз основа на непосредственият им обект е проведено тяхното групиране по раздели. В зависимост от отделния аспект на държавността, който те засягат тези текстове са групирани в четири раздела.

Първият раздел, озаглавен „Измяна“ съдържа т. нар. изменнически престъпления, които се вменят в разпоредбите на чл. 95 – 97а НК. За непосредствен обект имат онези обществени отношения, чрез които се осигурява вътрешната сигурност и неприкосновеността на политическата организация на Република България.

Във вторият раздел, озаглавен „Предателство и шпионство“ са поместени съставите на предателските и шпионските престъпления. Те обхващат разпоредбите на чл. 98–105 НК, като в последните две, а именно в чл. 104 и 105 НК, са посочени престъпните деяния, които законодателят определя като шпионство. Предателството и шпионството са посегателства, които засягат независимостта – тук се посяга по-скоро срещу външната сигурност на страната. Затова за непосредствен

обект имат онези обществени отношения, чрез които се осигурява външната сигурност на държавната власт.

Раздел III-ти, наименуван „Диверсия и вредителство“ урежда престъпленията, насочени срещу икономическата основа на държавата, разглеждани още като косвени или външни посегателства срещу властта. За непосредствен обект имат икономическата система, като чрез това въздействие се цели дестабилизация на политическата власт в страната.

Последният раздел от глава Първа на Особената част на НК е озаглавен „Други престъпления против Републиката“. Видно е от наименованието, че в този раздел, за разлика от другите не е изрично обособен непосредственият обект на престъпните деяния. Така например, докато в първият и вторият раздел непосредственият обект на посегателство е вътрешната и външната сигурност на държавната власт, в третият е икономическата страна на държавната власт, то в този раздел обектът на отделните престъпления е различен. В най-синтезиран вид, като техен непосредствен обект могат да се определят обществените отношения, защитаващи демократичната идеологическа основа на публичната власт и основните символи, олицетворяващи държавата и нацията, както и тези олицетворяващи ЕС.

За разлика от останалите престъпления по НК, именно наличието на тази противодържавна цел е важна и неизменна част от характеристиката на престъпленията по Първа глава на НК, защото тя разкрива един специфичен обект на престъплението – властта в републиката. В следващата таблица може подробно да се проследи по какъв начин законодателят формулира специфичната цел в престъпленията против републиката.

Таблица 1. Специфичната цел в престъпленията против републиката

ЧЛЕН	СПЕЦИФИЧНА ЦЕЛ
95	Да бъде съборена, подровена или отслабена властта в републиката
96	Да бъде съборена, подровена или отслабена властта в републиката
97	Да бъде съборена, подровена или отслабена властта в републиката
97а	Да бъде съборена, подровена или отслабена властта в републиката
98	Да предизвика война или друго враждебно действие
99	Да предизвика война или международни усложнения за републиката
100	Липсва предвидена цел*
101	Да се постави в услуга на чужда държава или чужда организация, за да ѝ служи във вреда на републиката
102	Да се намали отбранителната способност на републиката
103	Да вреди на държавата
104	Събраната държавна тайна да бъде издадена на представител на чужда сила
105	Събраната държавна тайна да бъде издадена на представител на чужда сила
106	Да отслаби властта или да се създадат усложнения
107	Да се отслаби властта или да ѝ създадат затруднения
108	Да отслаби властта или да ѝ се създадат затруднения
108а	Създаване на смут в населението, създаване на страх в населението, принуждаване на орган на властта или представител на обществеността да извърши или пропусне нещо в кръга на своите функции

От обективна страна деянията са от естество, негативно да въздействат върху държавната власт, управление и общественият строй. Именно поради тази причина в теорията и практиката биват наричани още противодържавни престъпления и видно от своя обект се характеризират с висока степен на обществена опасност.

Субектът на престъпленията по глава Първа е оказан обичайно, с относителното местоимение „който“, чиято употреба сочи за субект всяко наказателноотговорно лице по смисъла на чл. 31 от НК.

От субективна страна, формата на вина, с която се извършват престъпленията по глава Първа е пряк умисъл. Както вече споменах, за тях е предвидена специална цел. Тази специална цел, често определяна в теорията и практиката като „антидържавна“, „противодържавна“ и „политическа“, трябва да

съществува в съзнанието на дееца и да бъде преследвана от него. Следователно дейността е не само обективно годна, но и субективно насочена към засягане на властта.

От представената таблица е видно, че има малки различия във формулирането на специалната цел в различните престъпни състави. Независимо от начина на тяхното формулиране, което до известна степен се обуславя от спецификата на извършваното престъпление, всички цели „проектират“ един бъдещ неблагоприятен за държавата резултат.

Следователно, целта, инкорпорирана в престъпленията против Републиката представлява допълнителен субективен признак и „проекция“ на бъдещият резултат, до чието достигане деецът се стреми като извършва общественоопасно деяние, което е обявено от закона за наказуемо. В тези случаи деецът в своята дейност се ръководи от цели, противо-

* Във формулировката на чл. 100 НК, българският законодател изрично не посочва специфична цел, но това не означава, че действията на извършителя не са мотивирани от определена противодържавна цел. Какво, ако не желание да отслаби или да създаде затруднения на властта представлява доброволното участие в редиците на неприятелска войска, предприемането на враждебно действие против републиката или самото подпомагане на подобни враждебни действия.

положни на тези, които стоят пред държавата, третират се като престъпни и обуславят неговото поведение.

В този смисъл, целите имат обективно-субективен характер. Техният обективен характер се обуславя от това, че се пораждат от обективната действителност, отразяват обективните закономерности и са определени от тях. Субективността на целите се състои в това, че те се поставят само от човека, критично настроен към околният свят и стремящ се да го промени. Справедливо се посочва, че „целта на престъплението служи като огледало, в което до определена степен се отразяват нуждите и интересите на субекта, социалната и нравствена позиция на личността му.“¹³

В тази връзка би било интересно да се потърси отговор на въпроса, как биха изглеждали съставите на престъпленията против Републиката, ако заложената в тях специфична „цел“ бъде изключена?

Според мен последиците биха могли да бъдат категоризирани в две основни групи:

Първо, тъй като част от престъпните състави посочени в Първа глава на НК от обективна страна са много близки с някои други състави, тяхното съществуване без наличието на специалната цел би се обезсмислило.

Второ, изхождайки от позицията, че противодържавната цел има ролята на своеобразен „корен“ за престъпленията против Републиката, част от тях не биха могли да съществуват въобще, или поне не като такива, каквито изначално са замислени от законодателя.

За разлика от други престъпни състави, за чието съществуване целта има известно допълнително значение, то при престъпленията, уредени в Глава първа, да има субективната нагласа, например да се „подрови“ или „отслаби“ държавната власт в страната или да й „създаде някакви затруднения“, е единственият за дееца начин да осъществи престъпния състав на някое от разглежданите престъпления. Поради тази причина, целта е издигната като признак на състава на престъпленията

против републиката и е конститутивен елемент на престъплението.

В основния състав на престъпленията по Глава Първа от НК, законодателят закрепва обстоятелствата, които са необходими за възникване на наказателната отговорност, т.е. образуват основанието на наказателната отговорност. Поради това основният състав съдържа онези признаци, които показват, че поведението има достатъчно висока степен на обществена опасност и морална укоримост, за да бъде криминализирано. Тези признаци се отнасят до основните елементи на поведението (общественоопасното деяние и престъпния резултат) и са налице винаги, когато е извършено престъпление от съответния вид. По такъв начин в основния състав законодателят отразява типичната тежест на престъплението, която е присъща на основни му, най-общ вариант¹⁴. Когато имат значение на конститутивен елемент, съществуването на съответното посегателство е невъзможно без тяхното наличие. Така например противодържавните цели са характерни за почти всички от престъпленията против Република България по Глава първа от Особената част на НК.

Второ, в много случаи противодържавната специална цел служи за разграничителен признак между този вид престъпления и някои сродни престъпления. Така например, убийството на държавен или обществен деятел, с цел да бъде подровена или отслабена властта, е престъпно посегателство по чл. 96 от НК, насочено срещу републиката, а не убийство по чл. 115–116 НК¹⁵.

Възможно е допълнителните субективни признаци съществено да променят обществено-политическата характеристика на общественоопасното деяние и с оглед на това да представляват, от една страна, конститутивен елемент на даденото престъпление, от друга, да го отграничават от сходни по обективни признаци други престъпления. Така напр. особената (противодържавна) цел е, която характеризира и отграничава диверсията по чл. 106 от унищожаването на обществено имущество

¹³ Саркисов, Г. С. Мотив и цел на престъплението // Съв. държава и право. 1979. № 3. с. 78.

¹⁴ Филчев, Н. Наказателно право. Теоретични въпроси и съдебна практика, ИК-УНСС, София, 2014, с. 105.

¹⁵ Филчев, Н. Цит. съч., с. 108.

ство по чл. 216, ал. 1-2; престъплението по чл. 96 от убийството на длъжностно лице по чл. 116, т. 1; изменническите престъпления по чл. 97 от общественоопасните престъпления по чл. 349 и 350¹⁶.

От всичко изложено до тук мога да заключа, че целта, поместена в повечето от съставите на престъпленията против Републиката има ролята на конститутивен и разграничителен елемент. Тя е конститутивен елемент, защото без нейното наличие съответните деяния не биха били съставомерни. Освен това, в действащият НК, и по-точно в Глава втора съществуват немалко състави, които от обективна страна са много близки с някои от съставите, уредени в Глава първа. Единственият разграничител на едните от другите престъпления се явява именно специалната цел.

Да вземем за пример съпоставката между престъпленията по чл. 106 и 216 НК и тези по чл. 96, ал. 1 и чл. 116, ал. 1, т. 1 НК.

Въпреки сходствата между диверсията по чл. 106 НК и противозаконното унищожаване или повреда на чужда движима или недвижима вещ по чл. 216 НК по отношение на противоправните действия, двата състава имат разлики в предмета и специфичната цел.

Първо, налице е разлика в родовия обект на посегателството – при диверсията това е обществено имущество, докато при чл. 216 НК става дума за става дума за чужда движима или недвижима вещ. Второ, по-важна обаче е разликата по отношение на специфичната цел, която се поставя при диверсията, а именно действията целят да отслабят властта и да създаде затруднения за държавната власт. С други думи, диверсията по чл. 106 НК, поради изрично посочената в състава на престъплението противодържавна цел, се отличава от унищожаването или повреждането на чужда вещ по чл. 216 НК.

По сходен начин се отличават убийството извършено по чл. 96, ал. 1 НК и квалифицираните убийства от първа степен по чл. 116, ал. 1 НК. От субективна страна и двете престъпленията се характеризират с наличието на умисъл, като престъплението се извършва срещу длъжностно лице, което определя и

високата степен на обществена опасност и на двете престъпления.

Факт е обаче, че това, което ги отличава е специалната цел, която е посочена от законодателя в чл. 96, ал. 1 НК, а именно че убийството се извършва с цел да подрови или отслаби властта в републиката и да ѝ създаде затруднения. С оглед на това, може да посочим, че макар и пострадалия да е държавен или обществен деятел, в този случай, с оглед на специалната цел непосредствения обект на престъплението се явява властта в държавата. Извършеното посегателство върху държавния или обществен деятел се разглежда само като средство за осъществяване на специалната политическа цел.

Въз основа на направения анализ на престъпленията против републиката, може да твърдим, че наличието на противодържавната цел се явява от една страна задължителен признак на състава на престъплението, тъй като нейното отсъствие означава, че не може да квалифицираме престъплението по Глава Първа, и от друга страна тази специална цел определя и конкретния вид престъпление против републиката.

Както вече бе отбелязано, в Глава първа от НК са поместени редица състави, които имат, ако не напълно идентични, то много близки по обективни признаци престъпления, уредени в други глави на НК.

Затова смятам, струва си да се подчертае, че по отношение на разглежданите престъпления, именно противодържавната цел изменя коренно тяхната характеристика, като разкрива, че с тяхното извършване се стига до засягане на един особен обект, какъвто е властта в Републиката.

Следователно, може да се обоснове изводът, че целта в престъпленията против републиката е важен конструктивен елемент, който, оправдава наличието на цяла една глава в особената част на НК. Не виждам как Глава първа – „Престъпления против Републиката“ би могла да съществува, ако не би съдържала своята специална цел.

¹⁶ Пак там, с. 129.